

[121. 14.]

BIJLAGE M.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1876 belast met het examineren van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in wis- en natuurkundige wetenschappen, teekenen, boetseren, gymnastiek, land- en tuinbouwkunde.

Aan Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), door Uwe Excellentie bij beschikking van 3 October jl., lit. G, afdeling V, benoemd tot het examineren van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen, het teekenen en boetseren, de gymnastiek, de land- en de tuinbouwkunde, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie bestond uit de heeren:

dr. M. SALVERDA, inspecteur van het middelbaar onderwijs, als lid en voorzitter;

dr. H. J. RINK, leeraar aan de hogere burgerschool te Delft;

J. VERSLUYS, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Groningen;

A. J. VAN PESCH, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. F. DE BOER, leeraar aan de hogere burgerschool te Deventer;

dr. J. BOSSCHA, dr. A. C. OUDEMANS jr., dr. H. BEHRENS en E. GUGEL, allen hoogleeraren aan de Polytechnische school te Delft;

P. TETAR VAN ELVEN, leeraar aan die school;

J. PH. KOELMAN, directeur der akademie van beeldende kunsten te 's Gravenhage;

E. LACOMBLE, leeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. T. ZAALIJER, hoogleeraar aan de hoogeschool te Leiden; J. S. G. DISSE, leeraar aan de hogere burgerschool te Leiden;

C. J. M. JONGKINDT CONINCK, directeur der Rijks landbouwschool te Wageningen;

dr. O. PITSCH, leeraar aan die school;

Jb. BOEKE, lid der firma BOEKE EN HUIDEKOPER, te Groningen;

J. H. KRELAGE, tuinbouwkundige te Haarlem; en

R. W. BOER, tuinbouwkundige te Warnsveld.

Er hadden zich aangemeld 76 kandidaten, te zamen aanvragende 82 acten. De namen, voornamen en woonplaatsen der kandidaten, alsmede den uitslag van hun examen, — van de toegelaten kandidaten bovendien datum en plaats van geboorte en de vroeger door hen verkregen acten — vindt Uwe Excellentie in de bij dit verslag behoorende specifieke lijst.

De aard der verlangde acten, het aantal kandidaten voor elke daarvan, en de uitslag der examens zijn, met de namen der examinatoren, in de volgende tabel vermeld:

ACTE.	GETAL DER CANDIDATEN.				Examinatoren.
	die zich hebben aangemeld.	die aan het examen hebben deelgenomen.	die zich terugtrokken of werden afgewezen.	die werden toegelaten.	
K ⁱ . (Lagere wiskunde)	11 (1)	10 (1)	5	5 (1)	dr. RINK, VERSLUYS, dr. DE BOER.
K ⁱⁱⁱ . (Beginselen van natuur- en scheikunde en kosmographie)	1	1	0	1	prof. BOSSCHA, prof. OUDEMANS, dr. RINK.
K ^{iv} . (Beginselen van delfstof-, aard-, plant- en dierkunde).	1	1	0	1	dr. SALVERDA, prof. BEHRENS.
K ^v . (Hogere wiskunde) . . .	5	5	2	3	dr. RINK, prof. VAN PESCH, dr. DE BOER.
Transporteren	18	17	7	10	

(1) Onder deze kandidaten was ééle dame.

ACTE.	GETAL DER CANDIDATEN.				Examinatoren.
	die zich hebben aangemeld.	die aan het examen hebben deelgenomen.	die zich terugtrokken of werden afgewezen.	die werden toegelaten.	
Per transport .	18	17	7	10	
Mr. (Handteekenen)	28 (1)	25 (1)	11	14 (1)	VERSLUYS, prof. GUGEL, TÉTAR VAN ELVEN, KOELMAN, LACOMBLÉ, prof. ZAAIJER.
Mr. (Regtlijnig teekenen) . . .	16	13	11	2	VERSLUYS, prof. GUGEL, TÉTAR VAN ELVEN, KOELMAN, LACOMBLÉ.
O. (Boetseren)	3	3	1	2	prof. GUGEL, LACOMBLÉ.
P. (Gymnastiek)	13 (2)	13 (2)	10 (2)		prof. ZAAIJER, DISSE.
R. (Landbouwkunde)	3	3	1	2	JONGKINDT CONINCK, dr. PITSCH, JB. BOEKE, BOER.
S. (Tuinbouwkunde)	1	1	1	0	KRELAGE, BOER.
Totaal .	82	75	42	33	
				d.i. 44%.	van de geëxamineerden.

(1) Onder deze kandidaten waren zeven dames.

(2) Onder deze kandidaten was ééne dame.

De verdeling der kandidaten in groepen, de duur der examens voor de verschillende acten en de wijze waarop de kandidaten werden geëxamineerd, waren in hoofdzaak dezelfde als ten vorigen jare.

Op den uitslag der examens valt ook dit jaar in geen deele te roemen. Terwijl bijv. van de geëxamineerde kandidaten voor lagere wiskunde slechts juist de helft, van het — ditmaal opmerkelijk klein — getal kandidaten voor hogere wiskunde 60 percent, van de kandidaten voor handteekenen 56 percent konden worden toegelaten, daalt bij gymnastiek het cijfer der toegelatenen tot even 23, bij regtlijnig teekenen zelfs tot 15,4 percent. En ook bij handteekenen is het gunstiger cijfer voor een aanzienlijk deel toe te schrijven aan de toelating van alle 7 de dames, die zich tot het examen voor dat vak hadden aangemeld: van de mannelijke kandidaten toch slaagden slechts 38,8 percent.

De Commissie aarzelt voor Uwe Excellentie op nieuw in beschouwingen te treden omtrent de oorzaken, die ook nu tot dit ongunstig resultaat hebben geleid; zij zou slechts kunnen herhalen wat in bijna alle verslagen, telkens op nieuw, in het verslag der Commissie van 1875 onder anderen nog zeer nadrukkelijk, is gezegd, zonder dat het evenwel heeft gebaat.

Daar de gehouden examens evenmin tot nieuwe bijzondere beschouwingen stof hebben opgeleverd, meent de Commissie haar verslag te mogen eindigen met Uwe Excellentie hare dankbetuiging aan te bieden voor het in haar gestelde vertrouwen.

Delft, December 1876.

Namens de Commissie,
M. SALVERDA, *voorzitter*.
H. J. RINK, *secretaris*.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1876 belast met het afnemen van examens van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen en schoonschrijven.

Aan Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van den 3den October 1876, lit. G, afd. V, heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Eene voorbereidende vergadering werd gehouden den 7den October en door alle leden der Commissie bijgewoond. In die vergadering werd besloten, dat de examens den 16den October zouden aanvangen met die der vrouwelijke kandidaten en den 26sten October met die van de mannelijke worden voortgezet tot en met den 16den November. Het geheel getal der kandidaten, die zich hadden aangemeld, namelijk 29 vrouwelijke en 99 mannelijke, te zamen 128, zoude op zich zelf een zoo langen duur der examens niet noodig hebben gemaakt; maar de omstandigheid, dat er onder de vrouwelijke kandidaten 9 voor Duitsch en 8 voor Engelsch waren, vorderde voor dat gedeelte der examens tien examendagen; van de mannelijke kandidaten waren er 13 voor het Fransch en 50 voor het boekhouden; daar het lid der Commissie, met het examen in de Fransche taal- en letterkunde belast, zich slechts vier dagen per week voor het mondeling onderzoek beschikbaar kon stellen, en het niet mogelijk was meer dan drie kandidaten per dag voor het boekhouden te examineren, waren voor de examens der mannelijke kandidaten nog 18 examendagen noodig. Door zoodanige regeling was tevens de gelegenheid geopend om te voldoen aan den wensch van verscheidene leden der Commissie, die het lidmaatschap slechts hadden aangenomen onder voorwaarde van tusschenbeide, ten behoeve van hunne gewone werkzaamheden aan de hogeschool of aan de hogere burgerschool, huiswaarts te kunnen keeren. Behalve op de voorbereidende vergadering is de Commissie dan ook geen enkelen dag voltallig geweest.

Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1876—1877.

De Commissie besloot voorts dat, even als het vorig jaar was geschied, het examen voor elken candidaat twee dagen zou duren, waarvan de eerste uitsluitend voor schriftelijk werk bestemd zou zijn, terwijl op den daarop volgende den mondeling examen zou plaats hebben; men heeft voor geen vak daarop eene uitzondering gemaakt, behalve alleen voor het examen in boekhouden van eene vrouwelijke candidate, die reeds eene acte voor middelbaar onderwijs in wiskunde bezat, en voor de examens in schoonschrijven. Ook dit jaar heeft de Commissie alle reden gehad om over deze regeling tevrede te zijn.

Even als in vroegere jaren werd bepaald, dat bij ieder mondeling examen minstens twee leden der Commissie zouden tegenwoordig zijn, in de eerste plaats het lid, dat als specialiteit voor het vak was benoemd, en in de tweede plaats diegene, die het meest bevoegd scheen om daarover te oordeelen; van dat laatste werd alleen afgeweken, indien het tweede lid zelf moest examineren, of niet kon tegenwoordig zijn, in welk geval zijne plaats door een ander der tegenwoordige leden werd ingenomen.

Voor het schriftelijk werk (twee opstellen) werd aan de candidaten een tijd van 6 à 7 uren gegund; het mondeling examen duurde gemiddeld twee uren voor elken candidaat, met uitzondering van dat voor boekhouden, hetwelk ongeveer één uur duurde. Ten gevolge van deze regeling werden van de vrouwelijke candidaten 3 of 4 per dag mondeling geëxamineerd, van de mannelijke in den regel 6 of 7.

Wat de overige regeling van de examens betreft, daarin werd geen verandering gemaakt, zoodat de Commissie in dat opzigt meent te mogen verwijzen naar de verslagen van de laatste jaren. Alleen nog werd de vraag gesteld,

of thans weder, even als in 1875, eene volledige lijst van alle opgaven voor schriftelijk werk als bijlage bij het verslag zou worden gevoegd. Hoewel het wenschelijk scheen, dat ook in het vervolg van tijd tot tijd zoodanige openbaarmaking plaats had, ten einde de belanghebbenden zooveel doenlijk op de hoogte te houden, zoowel van de bij het examen gestelde eischen als van de wijze waarop die door de Commissie worden opgevat, zoo achtte men het minder doelmatig daarvan een vasten regel te maken, die wellicht tot afrigting in plaats van tot degelijke studie aanleiding zou geven, en ook de leden in het vervolg meer en meer in hunne keus van geschikte onderwerpen voor opstellen zou belemmeren, daar men toch bij voorkeur geen onderwerpen zou opgeven, waarop ook in de laatste jaren de keus gevallen was. Bij die keus is men steeds met groote zorg te werk gegaan; geen schriftelijk werk werd opgegeven dan met instemming van de aanwezige leden, voor zoover zij zich tot een oordeel bevoegd achtten.

Van de 29 vrouwelijke candidaten zijn er twee niet opgekomen; van de 27 overige verkregen 20 de gevraagde acten; 6 werden afgewezen en ééne trok zich, na onvoldoend schriftelijk examen, terug. Van de 99 mannelijke candidaten zijn 5 niet opgekomen; van de 94 geëxamineerden verkregen 58 eene acte; één trok zich na onvoldoend schriftelijk werk terug; 2 deden zulks eerst onder het mondeling examen, toen hun niet alleen bleek, dat het schriftelijk werk onvoldoende was geweest, maar zij zelve ook van hunne onvoldoende kennis bij het mondeling examen overtuigd waren geworden; 33 werden afgewezen. In de volgende tabel is de uitslag voor elk vak in het bijzonder aangewezen.

Gevraagde acte van bekwaamheid, volgens de bij verschillende Koninklijke besluiten vastgestelde programma's.	GETAL VAN HEN, DIE						Leden der Commissie, door wie het examen werd afgenomen.
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	
						Afgewezenen en teruggetrokken te zamen.	

Vrouwelijke candidaten.

Nederlandsche taal en letterkunde . (Progr. K ^{vii} , Q.)	3	»	3	2	»	1	1	mr. H. E. MOLTZER.
Geschiedenis. . . . . (Progr. K ^{viii} , Q.)	1	»	1	»	»	1	1	dr. J. A. WYNNE.
Aardrijkskunde . . . . . (Progr. K ^{ix} , Q.)	1	»	1	»	»	1	1	dr. D. J. STEYN PARVÉ, dr. C. M. KAN.
Fransche taal en letterkunde . . . (Progr. L, Q.)	5	»	5	4	1	»	1	L. CHATELAIN.
Duitsche taal en letterkunde . . . (Progr. L, Q.)	9	1	8	6	»	2	2	dr. J. H. HÜLSMANN.
Engelsche taal en letterkunde . . . (Progr. L, Q.)	8	1	7	6	»	1	1	J. G. SENNETT.
Schoonschrijven . . . . . (Progr. N.)	1	»	1	1	»	»	»	dr. D. J. STEYN PARVÉ, mr. H. E. MOLTZER.
Boekhouden. . . . . (Progr. K ^{xii} , Q.)	1	»	1	1	»	»	»	E. H. C. SCHAEFER, J. C. MENSING
Totaal . . .	29	2	27	20	1	6	7	

Gevraagde acte van bekwaamheid, volgens de bij verschillende Koninklijke besluiten vastgestelde programma's.	GETAL VAN HEN, DIE						Leden der Commissie, door wie het examen werd afgenomen.
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zich hebben terugge- trokken.	zijn afgewezen.	

Mannelijke kandidaten.

Nederlandsche taal en letterkunde . (Progr. K ^{vii} , Q.)	3	»	3	2	»	1	1	mr. MOLTZER.
Geschiedenis . . . . . (Progr. K ^{viii} , Q.)	6	»	6	5	»	1	1	dr. WYNNE.
Aardrijkskunde . . . . . (Progr. K ^{ix} , Q.)	7	»	7	5	»	2	2	dr. STEYN PARVÉ, dr. KAN.
Staatshuishoudkunde enz. . . . . (Progr. G, Q.)	3	1	2	2	»	»	»	mr. L. DE HARTOG.
Staatshuishoudkunde en statistiek. . (Progr. K ^x , Q.)	4	»	4	4	»	»	»	Idem.
Fransche taal en letterkunde . . . (Progr. L, Q.)	13	2	11	4	1	6	7	CHATELAIN.
Duitsche taal en letterkunde . . . (Progr. L, Q.)	9	»	9	5	1	3	4	dr. HÜLSMANN.
Engelsche taal en letterkunde . . . (Progr. L, Q.)	3	»	3	1	»	2	2	SENNETT.
Schoonschrijven . . . . . (Progr. N.)	1	»	1	1	»	»	»	dr. STEYN PARVÉ, mr. MOLTZER.
Boekhouden. . . . . (Progr. K ^{xii} , Q.)	50	2	48	29	1	18	19	SCHAEFER, MENSING.
Totaal . . .	99	5	94	58	3	33	36	
Algemeen totaal . . .	128	7	121	78	4	39	43	

Hierbij valt evenwel nog op te merken dat de beide kandidaten, die eene volledige acte G voor staatshuishoudkunde en de gronden der staatsinrigting gevraagd hadden, alleen de acte K^x voor eerstgenoemd vak verkregen; dat de candidaat voor Engelsche taal- en letterkunde, die dit jaar de acte verkreeg, een vorig jaar reeds eene acte voor huisonderwijs in hetzelfde vak had ontvangen; dat drie der kandidaten, in de tabel vermeld als toegelaten voor het boekhouden, slechts toelating verkregen voor huisonderwijs, en dat een candidaat, die een vorig jaar voor huisonderwijs in dit vak werd toegelaten, thans toelating voor schoolonderwijs verkreeg.

Van de 27 geëxamineerde vrouwelijke kandidaten waren er slechts 2 die reeds eene acte voor middelbaar onderwijs bezaten, namelijk eene die vroeger acte voor middelbaar onderwijs in Duitsche taal- en letterkunde had verkregen en nu voor Nederlandsche taal- en letterkunde werd toegelaten, en eene die reeds in 't bezit was van eene acte voor wiskunde en nu die voor boekhouden verkreeg; 10 hadden eene acte als hoofdonderwijzeres, de meesten met toelating voor lager onderwijs, in twee of drie talen; van deze, waaronder ook de eerste der beide bovengemelden behoorde, werden 7 toegelaten, namelijk 2 voor nederlandsch, 2 voor fransch, 2 voor duitsch en ééne voor

engelsch, en 3 afgewezen, namelijk voor aardrijkskunde, voor Fransch en voor Engelsch; 6 hadden eene acte als hulponderwijzeres met toelating voor lager onderwijs in ééne of meer talen; van deze werden 5 toegelaten; namelijk eene voor fransch, 2 voor duitsch en 2 voor engelsch, terwijl 1 voor nederlandsch werd afgewezen; 7 hadden slechts eene acte voor lager onderwijs in eene of meer vreemde talen; van dezen werden 5 toegelaten, namelijk eene voor fransch, eene voor duitsch, 2 voor engelsch, en eene voor schoonschrijven, terwijl 2 voor duitsch werden afgewezen; 3 hadden nog in 't geheel geene acte; onder deze was er ééne, die het eindexamen eener middelbare school voor meisjes van vijfjarigen cursus had afgelegd en thans met gunstigen uitslag examen deed in duitsche taal- en letterkunde; ééne werd toegelaten voor engelsch en ééne afgewezen voor geschiedenis. Onder de dit jaar toegelaten candidaten waren ééne voor fransch; ééne voor duitsch en 2 voor engelsch, die een vorig jaar waren afgewezen; de candidate in de aardrijkskunde werd voor de tweede maal afgewezen.

Onder de 94 mannelijke candidaten waren er 23 die reeds eene acte voor middelbaar onderwijs bezaten. Voor geschiedenis werden 2 toegelaten die reeds ééne acte voor aardrijkskunde bezaten, en één, die de acte had voor nederlandsche taal- en letterkunde; één bezitter der acte voor schoonschrijven werd voor geschiedenis afgewezen. Van de voor aardrijkskunde toegelatenen waren twee reeds in het bezit der acte voor geschiedenis, één van de volledige acte voor staatshuishoudkunde enz. en van die voor boekhouden, één van die voor boekhouden. Van de 6 candidaten, die de acte voor staatshuishoudkunde en statistiek verkregen, had één de acten voor geschiedenis en aardrijkskunde, één die voor aardrijkskunde en staatsinrigting, één die voor staatsinrigting alleen, één de volledige acte voor handelswetenschappen, één die voor boekhouden en één die voor nederlandsche en fransche taal- en letterkunde. Drie leeraren aan hogere burgerscholen, die reeds eene acte voor nederlandsche taal- en letterkunde bezaten, verkregen nu die voor duitsche taal- en letterkunde; één candidaat, die eene acte bezat voor huisonderwijs in de engelsche taal- en letterkunde, werd thans toegelaten voor schoolonderwijs. Vier bezitters eener acte voor wiskunde, legden thans met gunstigen uitslag examen af in boekhouden; één candidaat, die vroeger voor huisonderwijs en boekhouden was toegelaten, verkreeg nu de acte voor schoolonderwijs. Onder de 46 geëxamineerde candidaten, behalve die in het boekhouden, waren 2 meesters in de regten, één candidaat in de letteren, 18 bezitters eener acte als hoofdonderwijzer, 8 bezitters eener acte als hulponderwijzer, 6 uitsluitend bezitters eener acte voor lager onderwijs in eene vreemde taal, 4 bezitters van het getuigenschrift van goed afgelegd eindexamen der hogere burgerschool, terwijl de 7 overigen geen graad, acte of diploma hoegenaamd bezaten; onder de 48 candidaten, die examen in boekhouden aflegden, waren, behalve de 4 hierboven reeds vermelde bezitters eener acte voor wiskunde en den vroeger voor huisonderwijs toegelaten candidaat, één hoofdonderwijzer, twee hulponderwijzers en één met toelating voor lager onderwijs in eene vreemde taal.

Onder de toegelaten mannelijke candidaten waren er 12 die vroeger waren afgewezen, namelijk één voor nederlandsche taal- en letterkunde, één voor geschiedenis, één voor aardrijkskunde, 2 voor staatshuishoudkunde, 2 voor fransche taal- en letterkunde, één voor hoogduitsche taal- en letterkunde en 4 voor boekhouden (waaronder 2 die nu slechts voor huisonderwijs acte verkregen). Voor de tweede maal werden afgewezen: één voor geschiedenis, 3 voor fransche taal- en letterkunde, één voor duitsche taal- en letterkunde, één voor engelsche taal- en letterkunde en 3 voor boekhouden; voor de derde maal: één voor duitsche taal- en letterkunde; voor de vijfde maal: één voor engelsche taal- en letterkunde, in 't geheel dus 11 candidaten.

Mogt de Commissie in 1875 met het afnemen van deze examens belast, op vooruitgang kunnen wijzen, wat den algemeenen uitslag der examens betreft, ook dit jaar was op nieuw vooruitgang te bemerken. Van de vrouwelijke candidaten slaagden er in de jaren 1874, 1875 en 1876, 61, 71 en 74 ten honderd, van de mannelijke candidaten in diezelfde jaren 33, 58 en 62 ten honderd. Voor zoo-veel laatstgemelde betreft, is deze gunstiger uitslag ook

weder voor een groot deel toe te schrijven aan den uitslag der examens in boekhouden, maar ook, wanneer men deze buiten rekening laat, mag de uitslag der beide laatste jaren niet ongunstig genoemd worden; immers voor alle vakken behalve boekhouden, werden in 1874 16 van de 47, in 1875 31 van de 50, in 1876 29 van de 46 candidaten toegelaten, dat is achtereenvolgens 34, 63 en 62 ten honderd.

Aangaande het examen in de verschillende vakken valt het volgende op te merken:

De uitslag van het examen in *Nederlandsche taal- en letterkunde* was niet ongunstig te noemen, hoewel het getal der candidaten dit jaar betrekkelijk gering was. Zij die slaagden, gaven voldoende blijken, dat zij de geschiedenis der letterkunde goed, en enkele tijdvakken zelfs zeer goet, hadden bestudeerd; over het algemeen was veel werk gemaakt van die der 17de, minder van die der 19de eeuw; de kennis van de letterkundige geschiedenis der middeleeuwen, waarin alleen de mannelijke candidaten geëxamineerd werden, liet weinig te wenschen over. Hetzelfde kan gezegd worden van de lectuur; ook hier was ten opzichte van de letterkundige voortbrengselen van de 18de en 19de eeuw eer over te weinig dan over te veel te klagen. Hetgeen gelezen was, was in den regel goed gelezen; aan letterkundige kritiek hadden de meesten het noodige gedaan.

De kennis der spraakkunst was bij vele candidaten niet zoo degelijk en uitgebreid als die der letterkunde, vooral waar het te doen was om de toelichting en verklaring van de taalregels. Hetzelfde geldt van de spelling, op welk gebied niet altijd de vereischte zaakkennis werd aangeetroffen. Het minst voldoende was echter de kennis van de stijlleer en hare onderdeelen. Over de redekunst en hare deelen, waarvan de stijl er een is, had niemand een der bekende werken, bijv. van BECKER of WAEKERNAGEL, bestudeerd; op het gebied van de eigenlijke stijlleer bepaalde zich de kennis tot een en ander betreffende tropen en figuren; aan systematische beoefening ontbrak het grootendeels. Gelukkig maakte het schriftelijk werk dikwijls goed wat aan het mondeling examen ontbrak, daar taal en stijl van de letterkundige en paedagogische opstellen vrij goed mogten heeten.

De uitslag van het examen in *geschiedenis* was gunstiger dan die van vroegere jaren; vooral was dit het geval bij de mannelijke candidaten, daar van de zes slechts één behoefde te worden afgewezen; dit laatste was echter het geval met de eenige vrouwelijke candidate die zich dit jaar had aangemeld. De toegelaten candidaten toonden eene vrij grondige kennis te hebben van het gebied der historie in zijn geheel, die van Nederland er onder begrepen. De meest in het oog vallende lichtpunten waren de kennis der feiten, die van de namen en werken der voornaamste geschiedschrijvers, bekendheid met enkele of meerdere monographien; ook ontbrak het veelal niet aan inzicht in het verband en aan begrip van de onderscheidene maatschappelijke toestanden, van de zeden en gebruiken, noch aan degelijke studie van staats- en regeringsvormen, van het leenstelsel, van de verhouding tusschen Kerk en Staat enz., evenmin als aan de wetenschap van datgene, wat doorgaans als het domein van de geschiedenis der beschaving wordt gekenschetst. Daarentegen was de meerderheid der geëxamineerden nog niet zoo gevorderd, als wensche-lijk mag worden geacht in de geschiedenis van het Oude Griekenland en Rome, noch in de geschiedenis van 1815 tot op dezen tijd. Waar het aankwam op het beantwoorden van vragen betreffende de staatsgesteldheid der Grieken en Romeinen, bleken de meesten schipbreuk te lijden op de klip van niet te zijn doorgedrongen tot het regt verstaan der zaken. Met eenigen nadruk moet hier worden getuigd, dat velen te zeer hadden voorbijgezien, dat de nieuwste geschiedenis, loopende toch al reeds over een tijdvak van een zestigtal jaren, om vele redenen te belangrijk is en te goed zich aansluit bij het voorgaande, dan dat zij de geringe belangstelling verdient, waarmede zij blijkbaar door meer dan één der candidaten was bejegend. Bij sommigen liet ook de kennis van tijdrekenkunde wel wat te wenschen over. Waar verder de candidaten, welligt op goede gronden, hadden gemeend zich te mogen onthouden van een streven om te huis te zijn in de geschiedenis der oude Oostersche Rijken, waren er toch, die

meer werk hadden behooren te maken van verschijnselen, als het brahmaïsme, het boeddhisme, de leer van Zarathustra. enz.

Gaf het mondeling onderzoek over het algemeen een vrij gunstigen indruk, van het schriftelijk werk kan niet hetzelfde gezegd worden. Niet alleen was er met regt op taal en stijl menige aanmerking te maken, maar ook de zaken waren niet genoeg uitgewerkt. Niet zelden trof men in de opstellen veel te lange inleidingen of vertoogen aan over hetgeen had kunnen worden ter zijde gelaten, ten koste van eene flinke uiteenzetting van hetgeen eigenlijk werd gevraagd; overvloed in het overbodige, te gelijk met al te groote zuinigheid in het leveren van het verlangde. Ook de opstellen van paedagogischen aard lieten nog al te wenschten over.

Hebben de hier gemaakte opmerkingen vooral betrekking op de afgewezen kandidaten, onder de toegelatenen waren er ook, op wie enkele daarvan toepasselijk waren; een bewijs, dat de Commissie in haar oordeel niet te streng is geweest.

Zij twijfelt er dan ook niet aan, of zij, die thans slaagden, zullen de overtuiging hebben gekregen, dat zij zich nog niet in de volheid der kennis mogten verheugen, en inzien, dat zij, om met vrucht onderwijs in de verschillende onderdeelen der geschiedenis te kunnen geven, met ijver hunne studien zullen moeten voortzetten.

Het examen in *aardrijkskunde* leverde dit jaar niet zulke bijzonder gunstige uitkomsten op als in de vorige jaren het geval was geweest. Slechts twee of drie kandidaten gaven duidelijke bewijzen van eene studie die verder was gegaan dan het lezen van handboeken, en van eene degelijke wetenschappelijke kennis, die zich openbaart door volledigheid en nauwkeurigheid van antwoorden, getuigende van een goed inzicht in en heldere uiteenzetting van het onderwerp. Als de keuze van het land en het werelddeel, dat meer in 't bijzonder zou worden besproken, aan de kandidaten werd overgelaten, bleek het, dat verscheidene de lectuur van monographien over eenig onderdeel der aardrijkskunde, over landen of werelddeelen, zelfs over Nederland en zijne kolonien, hadden verwaarloosd. Vooral liet de kennis onzer West-Indische kolonien zeer veel te wenschten over.

Bij de betere en meerdere hulpmiddelen, welke thans ten dienste staan van de beoefenaars der geographische wetenschap, mag zeker wel gevorderd worden, dat de kandidaten hunne studien inrigten overeenkomstig de wenken, bij herhaling in de verslagen der voorgaande Commissien gegeven; vooral moeten zij trachten door die studie ontwikkeld te worden, om in staat te zijn denkende leerlingen te vormen. Hieraan is, naar het oordeel der Commissie, nog meer gewigt te hechten, dan aan eene volledige kennis van alle onderdeelen en alle staten, die men, zonder onbillijk te zijn, op een examen niet kan eischen. Daarom is het te wenschen, dat de kandidaten toonen, door bijzondere studie van de voornaamste Europeesche Staten en van een of meer werelddeelen buiten Europa, zich de methode van eene wetenschappelijke beoefening der aardrijkskunde te hebben eigen gemaakt, en den weg te kunnen vinden om het ontbrekende aan te vullen.

Van de *staatshuishoudkunde* was door de meeste kandidaten veel werk gemaakt. Met redelijk goeden uitslag was al datgene beoefend, waarnaar het programma regt geeft onderzoek te doen. Zoo eenig onderdeel minder volledig en grondig bekend was, dan was dit het bankwezen; de aard en werking daarvan werden niet altijd helder uiteengezet. Ook over hetgeen het programma noemt »het wezen, den omvang en het doel» dezer wetenschap, konden niet alle kandidaten geheel bevredigende antwoorden geven. Men moet daarbij echter, behalve het verschil in rigting, dat te dien aanzien in verschillende geschriften over oekonomie wordt aangetroffen, de omstandigheid in aanmerking nemen, dat men alligt op het gebied van algemeene sociale en breede geschiedkundige beschouwingen zou aanlanden, waarop de examinandi zich minder gemakkelijk bewegen. Van den candidaat is voorts niet te vergen, dat hij een bepaald stelsel zij toegedaan en kan verdedigen, maar wel dat hij met de voornaamste rigtingen bekend zij en het verschil begrijpe. Het bleek dan ook, dat de geschiedenis en de litteratuur der staatshuishoudkunde, alsmede de jongste bewegingen op dit gebied, aan geen enkelen candidaat onbekend waren.

Van den aard en het doel der *statistiek*, alsmede van de voornaamste methoden, hadden genoegzaam allen een juist begrip. Een enkele had van cijfers meer werk gemaakt dan gevorderd werd en misschien gevorderd mag worden.

Minder voorspoedig liep het examen in de *gronden der staatsinrigtingen van Nederland* af. Hiervóór is reeds de opmerking gemaakt, dat twee kandidaten, die zich voor de volledige acte G hadden aangemeld, voor dit onderdeel niet konden worden toegelaten. De oorzaak daarvan lag hierin, dat alleen feitenkennis was verkregen; de geschiedenis van de ontwikkeling onzer staatsinstellingen was minder beoefend, zoodat men ook minder tot den geest en de leidende beginselen daarvan was doorgedrongen. De billijkheid vordert echter hier de opmerking te maken, dat de twee kandidaten, die daarin minder gelukkig waren, zich vooral met de studie der staatshuishoudkunde hadden bezig gehouden en in vergelijking daarmede de wetenschappelijke waarde van het andere vak blijkbaar te laag hadden gesteld.

Wat de *vreemde talen en hare letterkunde* betreft, mogt de uitslag over 't algemeen vrij gunstig heeten, vooral voor de vrouwelijke kandidaten, waarvan slechts 4 van de 20 geëxamineerden niet slaagden, terwijl van de 23 geëxamineerde mannelijke kandidaten niet minder dan 13 onvoldoende kennis aan den dag legden; de uitslag van het examen in duitsch was gunstiger dan die in het fransch en het Engelsch.

Wat meer in 't bijzonder de *fransche taal- en letterkunde* aangaat, zoo liet bij de meeste afgewezen kandidaten vooral het schriftelijk werk te wenschen over, waarin niet zelden fouten voorkwamen tegen de eenvoudigste regels van de taalkunde en stijl leer; ook de inhoud was dikwijls gebrekkig, daar men zich veelal had bepaald tot phrases, zonder in het wezen van het ter behandeling gekozen onderwijs in te dringen. Bij het mondeling examen waren uitspraak en taalgebruik in den regel voldoende; daarentegen was de grammaticale kennis doorgaans zeer oppervlakkig; hadden de kandidaten zich meer toegelegd op eene grondige studie van den oorsprong der taal en van hare ontwikkeling, dan zouden zij zeker een beter inzicht hebben verkregen in alles wat betrekking heeft op de wijzigingen, welke zij achtereenvolgens heeft ondergaan, zoowel op het gebied van de syntaxis als van de spelling. De stijl leer was, op weinige uitzonderingen na, zeer verwaarloosd. Op het gebied van de letterkunde was vooral te weinig acht geslagen op het verband tusschen de geschiedenis der letterkunde en de staatkundige, godsdienstige en maatschappelijke geschiedenis van het volk; ook de lectuur liet bij de meeste kandidaten te wenschen over; zij hadden zich bepaald tot enkele brokstukken uit de middeleeuwen en de 16de eeuw en eenige klassieke werken uit de 17de en 18de eeuw. De hedendaagsche fransche letterkunde, ja zelfs die van de 19de eeuw in het algemeen, was verreweg het meest verwaarloosd, hetgeen misschien hieraan is toe te schrijven, dat men omtrent de schrijvers van den laatsten tijd in de werken, welke over de geschiedenis der letterkunde handelen, geen zoodanige uitgewerkte beoordeelingen aantreft als omtrent de andere schrijvers, zoodat de kandidaten hier meer aan hunne eigen krachten en aan hun eigen oordeel zijn overgelaten. Daarbij zij echter nog opgemerkt, dat het hier afgelegde ongunstige getuigenis hoofdzakelijk betrekking heeft op de afgewezen mannelijke kandidaten; de examens van de meeste der toegelaten kandidaten gaven bijzonder tot tevredenheid aanleiding; twee vrouwelijke en twee mannelijke kandidaten legden zelfs zeer goede examens af.

Van de vrouwelijke kandidaten voor *duitsche taal- en letterkunde* onderscheidde zich het schriftelijk werk bij drie door bijzonder goede logische dispositie, helderheid van gedachten en zuiverheid van taal; ook de drie andere toegelatenen legden een vrij voldoende examen af; de beide afgewezenen, hoewel zij hare studien in goede rigting begonnen hadden, waren nog niet ver genoeg gevorderd, om nu reeds de acte van bekwaamheid te kunnen ontvangen. Bij enkele van de toegelatenen mannelijke kandidaten liet het mondeling taalgebruik wel iets te wenschen over; daar echter de kennis der spraakkunst, zoowel als die van letterkunde tot tevredenheid aanleiding gaven, en het schriftelijk werk bewees, dat zij, niet onder den invloed van een mondeling examen staande, zich goed

van de taal wisten te bedienen, meende de Commissie tot toelating te mogen besluiten. Van de afgewezenen waren er twee blijkbaar op den goeden weg, maar hadden nog niet die heerschappij over de leerstof verkregen, welke men in een leeraar eischen mag; de Commissie meende hen te mogen aansporen op den ingeslagen weg voort te gaan, hetgeen met de beide andere volstrekt niet het geval was.

Ook bij de *engelsche taal- en letterkunde* was vooral de uitslag voor de vrouwelijke kandidaten gunstig. Éene onderscheidde zich meer bijzonder boven de anderen, zoowel op kritisch gebied, als door zuiver taalgebruik en uitstekende kennis van grammatica en letterkunde. Taal, stijl en inhoud van de meeste opstellen waren goed; het mondeling examen bewees, dat behalve van de verklaring van taalregels en van de geschiedenis der letterkunde, ook van stijlleer en metriek voldoende werk was gemaakt. De eenige afgewezene candidate schoot in meer dan een onderdeel van het examen te kort. Het examen der mannelijke kandidaten stak bij dat der vrouwelijke zeer ongunstig af; van den eenen, reeds herhaalde malen afgewezen, candidaat toonde zoowel het schriftelijk werk als het mondeling onderzoek, dat geene degelijke studie aan het

examen was voorafgegaan; van den anderen lieten de kennis der letterkunde van vroegere tijdperken, de uitgebreidheid der lectuur en vooral het taalgebruik zooveel te wenschen over, dat de Commissie niet tot toelating kon besluiten. De derde candidaat, die vroeger reeds eene acte voor huisonderwijs had ontvangen, legde thans zoowel schriftelijk als mondeling een voldoende examen in de paedagogische behandeling van de engelsche taal- en letterkunde in de school af.

Hierboven is er reeds op gewezen, dat het examen in *boekhouden* dit jaar vrij gunstige resultaten opleverde. Tot bijzondere opmerkingen gaf het geene aanleiding, behalve alleen, dat het handelsrekenen, dat vroegere jaren zooveel te wenschen overliet, dit jaar veel meer tot tevredenheid aanleiding heeft gegeven.

De beide examens in *schoonschrijven* gaven evenmin aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Leiden, Groningen, December 1876.

Namens de Commissie,

STEYN PARVÉ, *Voorzitter,*

H. E. MOLTZER, *Secretaris.*